

מכללת הרצוג-גוש עציון
ימי עיון בתנ"ך
קייץ תשס"ט

יוסף פריאל- ימי העיון בתנ"ך תשס"ט

בס"ד

פרקי היחס (א-ט) בדברי הימים: מבנה ומשמעות

1. מידת ההיכרות עם הספר:

הקדמת רד"ק: ולפי שהספר הזה הוא ספור דהיי לא הרגילו ללמדו ולא ראיתי לאחד מן המפרשים שהשתדלו בפירושו אלא שמצאתי הנה בנרבוני"א פירושים בזה הספר לא ידעתי שמות מחבריהם וראיתי כי הולכים דרך הדרש ברוב. ושאל ממני משכיל אחד מגירונא מתלמידי אדוני אבי לפרשו, וראיתי לתת את שאלתו. ולא כתבתי פסוק אחר פסוק אלא פסוקים הצריכין פירוש וזה החלי בעזרת המלמד לאדם דעת (ע"פ תהי' צד, י).
הקדמת אברבנאל לשמואל: והספק השני הוא: למה עזרא הסופר בספר דהיי חזר להגיד מה שנכתב כאן בספר שמואל? ומה התועלת אשר מצא בהישנות הדברים ומה שזכר בכאן לא היה צורך לכתבו שם העניינים כלם עם היות שזכרו בכאן, למה אם כן זכר קצתם והשמיט קצתם.....? ולבקשת התשובה והיתרה, הן אני נשארתי לבדי ואין איש מתעסק עימי על אלה כי לא מצאתי בדרוש הזה דבר קטן או גדול מטוב ועד רע לחכמינו ז"ל, לא לראשונים בעלי התלמוד ולא לאחרונים המחברים והמפרשים. אין גם אחד התעורר על הספק כלל ולא אחד בהם המציא דרך לתשובתו. והנה יוסף ה' יגון על מכאובי בשאין אתנו בארץ הלזו פירוש לספר דהיי כי אם דברים מועטים לרד"ק והם בטלים במיעוטם ולא העמיק לחקור בזה כלל. וגם הספר ההוא דהיי בלתי נהוג אצל היהודים במדרשיהם. "את חטאי אני מזכיר היום" כי לא קראתי בו מימי ולא חפשי בענייניו מהיותי ועד עתה. ולא נשאר אתי בזה בלתי הסברא הגוברת והאומד השכלי בפשוטי הפסוקים ועזרת האל המאזרני חיל ויתן תמים דרכי.

2. אופי הספר לפי חז"ל:

ויקרא רבה א, ג / רת רבה ב, א: לא ניתן דהיי אלא לידרש.
מגילה יג ע"א: רבי שמעון בן פזי כי הוה פתח בדהיי אמר הכי: כל דבריך אחד הם ואנו יודעין לדורשן. "ואשתו היהודיה ילדה את ירד אבי גדור ואת חבר אבי שוכו ואת יקותיאל אבי זנוח ואלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח מרד" (דה"א ד, יח). אמאי קרי לה "יהודיה" על שום שכפרה בע"ז דכתיב "ותרד בת פרעה לרחוץ על היאור" (ש"מ ב, ה) ואמר רבי יוחנן שירדה לרחוץ מגילולי בית אביה. "ילדה" והא רבויי רביתיה? לומר לך שכל המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו. "ירד" זה משה, ולמה נקרא שמו ירד שירד להם לישראל מן בימיו. "גדור" - שגדר פרצותיהן של ישראל. "חבר" - שחיבר את ישראל לאביהן שבשמים. "סוכו" - שנעשה להם לישראל כסוכה. "יקותיאל" - שקו ישראל לאל בימיו. "זנוח" - שהזניח עונותיהן של ישראל.
יפה תואר על רות רבה (הר"י שמואל יפה אשכנזי, טורקיה מאה ט"ז):
דאי לא אתה אלא לפשטיה, מאי קמ"ל בהזכרת השמות והעניינים ההם, דמה דהווה הווה. ועוד: דרוב ענייניהם כבר נאמרו בנביאים ראשונים!
עץ יוסף על המדרש (הר"י חנוך זונדל, רוסיה מאה י"ט): משום דאשכחן כמה שמות ואינן אלא אחד כענין "ירד ואביגדור" וכל הני דמזכיר הכא.... ועוד: דרוב עניינים הנזכרים בדהיי נזכרו בספר מלכים ושאר דוכתי. להכי קאמר "שלא ניתן דהיי אלא לידרש" - שמות רבים נאמרו על אחד לרמוז הדרשות שנדרשו בהם ואינם שמות אנשים מוחלפים.
מהרי"ץ חיות על מגילה (ר' צבי הירש חיות, אוקראינה מאה י"ט): והיינו, שבשאר כתבי קודש אע"ג דניתנו לדרוש.... אבל מ"מ אמרינן ביה "אין מקרא יוצא מידי פשוטו". אבל בדהיי הדרשה היא עיקרית. ובוודאי אלו הדרשות הנמצאים אצלנו המה מעט מזעיר נגד אלו הדרשות על דהיי שנאבדו מאיתנו עד שאמרו (פסחים סב ע"ב): "בין 'אצלי' ל'אצלי' (דה"א ט, מב): "ומוצא הוליד את-בנעא ורפיה בנו אלעשה בנו אצל בנו: ולאצל ששה בנים ואלה שמותם עזריקם בכרו וישמעאל ושעריה ועבדיה והנן אלה בני אצל" טעינו ארבע מאות גמלי דרשות". ועיין ירושלמי פרק חלק (פ"י ה"א) "ארי"ש בן לקיש: אם יאמר לך אדם שיש דהיי בבבל, הרי אני הולך ומביאו משם. ועכשיו אם מתכנסים כל רבותינו, אין יכולים לביאו משם". הכוונה: דרשב"ל שהיה מארץ ישראל, חשק לראות דרשת הבבלים על ד"ה ועכשיו שנודע לו ריבוי הדרשות, אמר: אפילו יתכנסו כולם אין יכולים להביאו.

3. מבנה פרקי היחס:

אהרן דמסקי "משפחת שאול והידיות מאל-גי"ב", בתוך: זאב ח' ארליך (עורך), שומרון ובנימין, א (תשמ"ז), עמ' 22-30

החריג:

יוחסי אשר (דה"א ז, ל-מ):

ההסבר ע"פ דמסקי "הגניאולוגיה של בני אשר", ארץ ישראל, כד (תשנ"ד), עמ' 68-73

18'54 - 34
1018 - פרקי היחס
קצקרי הימים

פירוט מקומות יישובם [ע"פ דמסקי (שם) + קיל (דעת מקרא, דה"א, עמ' רו, הערה 78**):

ראיות:

1. יהושע יז,
2. דה"ב ל"א
3. לוי' פאוסט [הקשרים בין השבטים אשר ובנימין], מחקרי יהודה ושומרון, ז (תשנ"ח), עמ' 229]:
- שמו"א ט, ד
4. מ' יעקובי [רשימת היחס של שבט אשר], בתוך: אחד היה אברהם - ספר זיכרון לזכרו של ר' אברהם אביבי, פ"ת תשנ"ב, עמ' 15-24]:
- שמו"ב ב, ח-ט

זמן המעבר

1. קיל (דעת מקרא דה"א עמ' רח) יהושע יז, טו + פרק יח
2. קיל [ניחלות האבות], בתוך: שאול ישראלי ואחרים (עורכים), ספר יובל להגרי"ד סולוביצ'יק, ב, י-ים תשמ"ד, עמ' תתשלח]:
- בר' מ, טו
3. קלאי [DZPV כרך 102 (1986), עמ' 72 והערה 13]:
4. לוי' ופאוסט (הקשרים, עמ' 229):
- שופטים כא
5. יעקובי
- מל"א ט, יא (+ דה"ב ח, ב)
6. דמסקי (הגניאולוגיה, עמ' 70):
- דה"א ז, מ לעומת במדבר כו, מז

4. מקורות הכותב (ובירור בעית החסרים):

הקדמת רד"ק: [...] ואמר רבותינו ז"ל (ראה ב"ב טו, א) כי זה הספר כתב עזרא. ובאמת קודם עזרא נכתבו "דה"י למלכי יהודה" כמו שאמר בספר מלכים (למשל מ"א יד, כט ועוד) אלא שלא חבר עדין לכתבי הקדש אלא שהיה נכתב ספר לבדו בדה"י למלכי יהודה. וכן "דה"י למלכי ישראל" (למשל מל"א יד, יט) היו נכתבין בספר אלא שאותו ספר לא חבר אל כתבי הקודש לפי שלא עמדה מלכות ישראל. ולעתיד ג"כ מלכות בית דוד תקום לבדה כמ"ש הנביא ונשיא "אחד יהיה לכולם". ואמר "ולא יהיו עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות" (יח' לו, כב). אבל ספר דה"י למלכי יהודה חבר אל כתבי הקדש כמשפט, לספר בו דברי מלכי יהודה וגלותם עד עלותם מהגלות. וממלכות בית דוד היה נשיא עליהם זרובבל בן שאלתיאל בן בנו של יהויכין. וכן יחס בזה הספר עזרא, המלכות עד זרובבל.

רד"ק (ו, נד): "ואת אילון" - זה היה מבני דן (ראה יהו' כא, כג-כד) ולא זכרו; ואולי היו סמוכות לאותם הערים שלקחו מאפרים. וכן ביהושע זכר דן אחר אפרים (ראה שם, כא, כג). וכאן לא זכר שם דן, כי זכר הערים שסמוכות לערי בני אפרים, וידוע הוא כי לבני דן היו.

רד"ק (ז, א): [...] למעלה החל לספר ביחס השבטים, והפסיק בלוי (ראה דה"א ו), וספר יחס ומושבותם בעריהם; ועתה חזר ליחס השבטים ומספרם, כאשר נמצאו בימי דוד מלך ישראל. ומה שהניח מהם שלא זכר הנה, זכר אותם עם האחרים כולם, בספור בואם אל דוד חברונה להמליכו (ראה דה"א יב). ויחס דן ובניו לא זכר. ויש אומרים כי "חושים בני אחר" שזכר סמוך לבני נפתלי (להלן, יב), הוא רמז לחושים בן דן (ראה בר' מו, כג). ומנפתלי לא זכר יחסו כי אם בניו לבד (ראה להלן, יג). ואולי לא מצא יחסם כתוב, ולא נאמר לו בקבלה. ומה שהניח מן היחסים פלל באמרו בסוף "וכל ישראל התיחשו והנם כתובים על ספר מלכי ישראל" (דה"א ט, א).

מלב"ים (ז, א): [...] ודן זרובבל ונפתלי נאבד ספר היחס שלהם ע"י הגלות.

5. מטרת פרקי היחס:

א. המיוחס לרש"י¹ (א, א): עזרא כתב ספר היחס הזה על ידי חגי, זכריה ומלאכי בתוך שמונה עשרה שנה. שמאותו זמן שבאו לירושלים זרובבל ויהושע הכהן בימי כורש הראשון עד שבא כורש בן אסתר. והכל משום יחס דוד המלך, והלויים לשוערים ולשומרים ולמשוררים - היאך העמידן דוד על מעמדם והכהנים למשמרותם.

ב. רד"ק: ספר דה"י מכתבי הקודש, ובכללם נכתב לפי שיש בו ספור דה"י למלכי יהודה. והתחיל לספר היחס מאדם עד נח דרך קצרה, ומנה עד אברהם, ומאברהם עד דוד כי הוא העיקר. לפיכך הניח לספר יחס בני ישראל כולם אל יהודה עד בואו אל דוד. ואחר כן ספר מיחס שאר השבטים

¹ ראה ערוך ויזל, הפירוש המיוחס לרש"י לדה"י: מקורותיו, שיטותיו, תרומתו ומקומו בתולדות הפרשנות היהודית למקרא (דיסרטציה), ירושלים תשס"ח.

להודיע מספרם בימי דוד וכל מה שהזכיר בינתיים מיחסי האומות- לספר יחוס העולם על סדר כמו שנכתב בספר בראשית. ובשאר היחסים כולם הולך ומקצר. וספר גם כן מלכי אדום לפי שמלכו מהם לפני מלך-מלך בבני ישראל שמנה מלכים ומלכיהם אחד עשר. וכל מלכיהם לא היו מלך בן מלך אלא שהיו מולכים עליהם מלכים ממקומות אחרים לפי התגברות אנשי המקומות ההם עליהם. ומלכות בית דוד- מלך בן מלך. ובכל מה שקדם הוא נלחם בהם ולא יכלו לעמוד מפניו ודוד הכניעם. ומלכות בית דוד הוא העיקר בקבלה ובנבואה מיעקב אבינו וממשה רבינו.....

אברנאל (בהמשך ההקדמה שם):

כי כאשר ראה הסופר השלם הזה שהשבטים אשר הגלו אשורה "ספו תמו מן בלהות" (תה' עג, יט) "וונתרה בת ציון" (יש' א, ח) "אשר הגלה נבוכנצאר מלך בבל" (אסתר ב, ו) שבת יהודה ובנימין ועמהם מהכהנים והלויים אשר היו בבית ה' והם השבים לירושלים ברשיון כורש מלך פרס. וראה גם כן שהמלכות באמת ניתן א-לקים לדוד ולזרעו עד עולם [...] חשב למעלת המלך דוד לספר ייחוס וייחוס שבטו וענינו ומעשיו, כולם המורים על שלמותן והשתלשלות המלכים אשר באו מזרעו עד זרובבל בן שאלתיאל בן בנו של יהויכין, שהיה ממלכות דוד והיה נשיא עליהם בבית שני (ראה דה"א ג, יט) [...] אם החלק הקודם העובר הוא בספור הדורות ותולדותיהם מאדם הראשון (פרק א) דור אחר דור עד דוד המלך (ב, יג) שאליו היתה הכוונה בייחוס. וכלל יהיה בידך כי החלק הזה למה שהיה הכוונה בו ספור היחס והסתעפותו לבד, לא באו סיפורים כלל, לא מבריאית העולם ולא מקורות האבות וענייניהם ולא מגלות מצרים ולא מסיפורי במדבר וניסיון כי אם בלבד מהדורות והתולדות היחס המוליד הראשון עד דוד.

ב. פרקי היחס כפרקי הייחוס

1. **ב.כ.:** "וַתְּהִי אִשָּׁה אַחֶרֶת לִירְחֵמְאֵל וְשָׁמָּה יָצָא אִם אֹנָס".
המיוחס לרש"י: לפי פשוטו ישראלית היתה [ובסנהדרין ירושלמי פ"ב ה"ג] כתב שלקח נכרית להתעטר בה יפה ושרית היתה.

היא אם אונס- אם כמו "שקמתי אם בישראל" (ש' ה, ז) והיא היתה אונס שפל וחלש היה... ויצא ממנו ששן (לא) שנתן בתו לירחע המצרי עבדו (לה). ומספר בגנותן, כלומר: לא היו ראויין למלכות. ויצא ממנו ישמעאל בן נתניה בן אלישמע שהרג גדליה בן אחיקם (מל"ב כה, כה).
רד"ק (כז): ומכאן אמרו (ילקו"ש רות רמז תר"א) "אל תאמן ברג עד כ"ד דורות". כי עשרים וארבעה דורות מעטרה עד ישמעאל בן נתניה בן אלישמע שהרג גדליה בן אחיקם.

2. **ד.כב:** וַיִּזְקֵם וְאֲנָשֵׁי כֹזָבָא וַיִּזְאֵשׁ וְשָׂרְף אֶשֶׁר-בְּעֵלּוֹ לְמוֹאֵב וַיֵּשְׁבֵי לְחָם וְהַדְּבָרִים עֲתִיקִים.
ב"ב צא ע"ב: כתיב מחלון וכליון וכתוב יואש ושרף: רב ושמואל: חד אמר: מחלון וכליון שמן ולמה נקרא שמן שרף ויואש? יואש- שנתיאשו מן הגאולה, שרף- שנתחייבו שריפה למקום. וחד אמר: יואש ושרף שמן, ולמה נקרא שמן מחלון וכליון? מחלון- שעשו גופן חולין, וכליון- שנתחייבו כליה למקום.

אשר בעלו למואב- שנשא נשים מואביות.

וישבי לחם- זו רות המואביה ששבה ונדבקה בבית לחם יהודה.

ג. התועלות לרלב"ג:

[...] **התועלת החמישי** הוא להודיע, איך הפליג ה' יתברך להשגיח בישראל להשיבם לאמונתו לפי מה שאפשר. וזה כי עם הפליגם לחטוא שמע זעקת בני ראובן וגד וחצי שבט מנשה בעת אשר זעקו אליו במלחמה (ראה דה"א ה, כ), ויתן עם רב מאד בידם עד שהיה נפש אדם מהשבי מאה אלף (ראה שם, כא); כי זה היה ממה שהיה ראוי שיישירים לעבוד את ה' לבדו, והם לא לקחו מוסר, ובמעט זמן אחר זה גלו מארצם (ראה שם, כה-כו). **התועלת הששי** הוא לפרסם, כי רוב הכהנים הגדולים היו מפנחס, ולזה נתן לו ה' יתברך ברית כהנת עולם (ראה במ' כה, יג), ופרסם עם זה כי עשרה דורות מזרעו פרנסו כל זמן בית ראשון (ראה דה"א ה, לא-לו), אשר היו בו ממלכי יהודה יותר מחמשה עשר דורות, וממלכי ישראל היו מעת רחבעם עד עת חזקיה כמו שמונה עשר דורות. ולזה זכר כי עזריה כהן בבית אשר בנה שלמה (ראה דה"א ט, יא), ויהוצדק שהיה הדור העשירי אחריו, "הלך בהגלות ה' את יהודה וירושלים ביד נבוכדנצר" (שם ה, מא). **התועלת השמיני** הוא להודיע, כי מעבודת הלויים היה לשרת בשם ה' בשיב (ראה דה"א ו, טז), כי זה נרמז בתורה ולא נתבאר בה באור רחב. אך בזה הספר (ראה דה"א טז, ד וא"י) ובספר עזרא (ראה נחמ' יב, לה-מז) זה תכלית הבאור, וזה משלמות התקיעה בחצוצרות שהיו תוקעים הכהנים. ונתבאר פה כי עבודת הלויים היתה לשמור כל הלילה בארבע רוחות בית המקדש (ראה שם, כג-כה), ולא ישכבו בלילה השומרים, והיו שומרים מבואות הבית שלא יכנסו שם רק הראויים; והיו גם כן שומרים כל כלי העבודה וכלי הקדשים וכל כלי הקדש (ראה שם, כח-כט), וזאת היא השמירה שרמז אליה בפרשת 'במדבר סיני' (ראה במ' ד). **התועלת העשירי** הוא להודיע, איך השגיח ה' יתברך בשבת בנימין להרבות אחרי כלות השבת ההוא בימי פילגש בגבעה, שלא נשארו מהם כי אם שש מאות איש (ראה ש' כ, מז) מבלי נשים וטף; ולא ארכו הימים שהיו מספרם בימי דוד קרוב לששים אלף.

